

*Гладченко Л.І.,
к. е. н., доцент кафедри економіки і МЕН,
Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса
тел. 718-88-53*

*Ясинюк Т.І.,
магістр
Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса
e-mail: tane4ka10@i.ua*

ПРО МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИКА

Анотація. Були досліджені результати функціонування одного з найбільш ефективніших сільськогосподарських підприємств України. Показано, що необхідно удосконалити механізм регулювання діяльності сільського господарства за допомогою системи державних фінансових інструментаріїв: 1) державної підтримки у вигляді прямих трансфертів з бюджетних коштів; 2) дотації з бюджету через нульовий ПДВ.

Також досліджено досвід країн ОЕСР про підтримку свого товаровиробника на базі вивчення методики з визначення ступеня державної підтримки. Рекомендовано Україні вдосконалити структуру експортно-імпортного потенціалу: зменшення частки імпорту харчової та сільськогосподарської продукції. Фінансові потоки, які витрачаються і продовжують витрачатися на придбання імпоротної продукції, особливо сільськогосподарського напрямку, необхідно переформатувати на державну підтримку вітчизняного сільськогосподарського виробника.

Ключові слова: державні дотації, механізм субсидування, державні трансферти, дотації з ПДВ.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день сільське господарство України знаходиться у стадії структурної дезінтеграції, що відбувається на зниженні ефективності виробництва. Якщо загальна кількість збиткових підприємств в Україні у 2011 році склала 47,1%, то кількість збиткових підприємств в сільському господарстві становить 87,4% від загального їх числа. Тільки виробництво зерна, бобових і соняшнику як і раніше вигідно. Всі галузі рослинництва та тваринництва є абсолютно нерентабельними.

Законодавчий механізм функціонування економіки сільського господарства України передбачає підтримку сільського виробника. Проте аналіз реальної інформації про фактичну підтримку показує відсутність означеного процесу. Саме тому

дослідження механізму державної підтримки сільського підприємства є доцільним. Доцільним є також і вивчення досвіду країн ОЕСР (Організація Економічного Співробітництва і Розвитку) та США щодо підтримки свого вітчизняного фермера.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В економічній літературі практично відсутні дослідження про необхідні розміри державної підтримки в Україні. Офіційні статистичні дані про розміри державної підтримки відсутні. Наукові праці також в основному присвячені дослідженню зарубіжного досвіду державної підтримки. Такими є роботи А. С. Нешадіна «Державні субсидії сільському господарству Заходу» [5] та С. Г. Кара-Мурза «Світова підтримка сільського господарства» [4].

Невирішені частини загальних проблем. Методологія формування державного бюджету хоча й передбачає ряд Постанов та Програм [1,2,3]. Однак, на сьогоднішній день, як показують результати розвитку та ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств України (87,4% збиткових), означена Програма не спрацювала. Тобто у складі державної політики механізм підтримки сільського господарства є недосконалим і потребує доцільного дослідження і вдосконалення. Більш того, треба взагалі переструктуризувати загальноекономічну зовнішню політику. Мається на увазі структуру експортно-імпортного потенціалу країни: зменшення долі імпорту харчової та сільськогосподарської продукції.

Мета (ціль) дослідження статті. Розробка пропозицій про необхідність відродження в повному обсязі державної підтримки сільського товаровиробника. Запропонована концепція базується на відмові від імпорту значного переліку сільськогосподарської продукції і навіть всієї сільськогосподарської продукції.

Кошти на закупівлю імпоротної продукції треба переформатувати вітчизняному сільському

товаровиробнику. Треба відмовитись від імпорту продуктів харчування, а всі кошти зосередити на державній підтримці свого сільського господарства.

Для досягнення поставленої мети були вирішені наступні задачі:

- вибрано об'єкт дослідження, тобто сільське підприємство;
- проведено аналіз системи економічних та фінансових показників діяльності підприємства;
- вивчено питання щодо конкретних розмірів дотацій даного об'єкту у динаміці;
- проаналізовано стан державної підтримки в ОЕСР та США за методикою з залученням коефіцієнтів: валового загального PSE та сумарної оцінки підтримки TSE

Основні результати дослідження. Об'єктом дослідження було обрано сільськогосподарський виробничий кооператив – СВК «Прогрес» Вінницької області, тому що він один з небагатьох господарств, які тримаються ще на межі беззбитковості. «СВК» було утворено на початку 2000 року. За схемою природно-сільськогосподарського районування Вінницької області підприємство розташоване в південно-західному підрайоні південного природно-сільськогосподарського району. Об'єктом дослідження було обрано «СВК» ще й тому, що в нього є достатній рівень всієї системи показників і значний потенціал ефективності. Тут є що побачити і чого повчитися іншим, а головне – як вправно господарювати в сучасних умовах. Господарство бере активну участь у соціальному розвитку села.

Землі підприємства «СВК» займають площу 6787 га, з них 4077 га займає рілля, і представлені на 65% вилуженими чорноземами, на 35% чорноземами опідзоленими. За вмістом гумусу більшість ґрунтів віднесена до середньогумусних (6,0-9,0% гумусу в орному шарі). «СВК» має потужну матеріально-технічну базу, ємні склади та елеватори. Основними типами зернохосвищ є одноповерхові склади з горизонтальними або похилими підлогами і елеватори із збірного залізобетону. Переваги же добре побудованих елеваторів перед складами загальновідомі. Ємність лінійного хлібоприймального елеватору ЛЗ-6-100 складає 12-24 тис. т, продуктивністю по 100 т \ г кожна. Він цілком зведений з збірних залізобетонних елементів. Робоча будівля (вежа) елеватора заввишки 54,3 м, місткість силосних корпусів по 11,3 тис.т кожен, ємність силосів у вежі 6200 т, в т.ч. оперативні бункера - 800, силоси накопичувальні - 3930, для зерна, що підлягає сушінню, - 1340 т. «СВК» також має потужний і великий машинно-тракторний парк. У його складі є: трактори – 114 шт., плуги – 72 шт., лушпильники – 10 шт., культиватори суцільної обробки – 32 шт., машини

для внесення добрив – 37 шт., сівалки зернові – 78 шт., комбайни зернозбиральні – 50 шт., кормозбиральні та силосозбиральні комбайни – 12 шт., трактори причепи – 64 шт.

Основні техніко-економічні показники за 2009-2011 рр. представлені в таблиці 1, інформація якої побудована на основі даних форми № 2 «Звіт про фінансові результати», № 50-ст «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств», форми № 1 «Баланс» та форми № 1-Підприємництво «Звіт про основні показники діяльності підприємства» підприємства сільськогосподарської сфери «СВК».

Рівень узагальнюючого показника ефективності функціонування підприємства, що досліджується, «Витрати на 1 грн. вартості продукції» показує, що «СВК» є прибутковим: адже витрати на 1 грн. значно менше одиниці. При цьому витрати на 1 грн. вартості реалізації продукції мають тенденцію до зниження: з 0,913 грн. у 2009 році до 0,741 грн. у 2011 році, - тобто на 18,84% менше, ніж в 2009 році. Це є позитивною тенденцією для підприємства.

Витрати на 1 грн. вартості виробленої продукції є дещо більшими, ніж той самий показник для реалізованої продукції. Але в той же час показник для виробленої продукції залишається менше 1,0 грн., що свідчить про прибутковість підприємства. У порівнянні з 2009 роком у 2010 році спостерігається негативна тенденція, адже витрати на 1 грн. виробленої продукції у 2010 році становлять 1,12 грн., хоча ще в 2009 році вони склали 0,937 грн. Можемо спостерігати збільшення витрат на виготовлення продукції у 2010 році, що негативно вплинуло на прибутковість підприємства. Проте вже у 2011 році ситуація поліпшилася і витрати на 1 грн. виробленої продукції вже становили 0,997 грн., що на 6,4% нижче, ніж було у 2010 році (1,12 грн.).

Таким чином, треба констатувати, що підприємство сільськогосподарської сфери «СВК», використовуючи свої ресурси, прикладає всі зусилля, щоб їх основна діяльність не була збитковою.

Треба також підкреслити, що означені результати досягаються незважаючи на відсутність підтримки з боку держави, яка була повністю припинена, починаючи з 2010 року. Однак «СВК» вдалося втриматися і навіть розвиватися у позитивному напрямку.

Законодавчий механізм функціонування сучасної економіки сільського господарства України передбачає стимулювання сільського виробництва за двома напрямками [1]:

- перший – державна підтримка з бюджетних коштів у вигляді допомоги сільськогосподарським підприємствам;

— другий — дотації за рахунок коштів з ПДВ.

При цьому дотації за рахунок ПДВ підприємства сільського господарства повинні отримувати в свою чергу також у двох напрямках: 1) за виробництво; 2) за переробку (якщо така є на даному підприємстві).

Однак на сьогоднішній день означений механізм державної підтримки сільськогосподарського виробника залишається лише у Постановвах № 805 «Про Порядок нарахування виплат і використання коштів, спрямованих для виплати дотацій сільськогосподарським товаровиробникам за продані ними переробним підприємствам молоко

та м'ясо в живій вазі» [2], «Про Основні бюджетні напрями бюджетної політики на 2012 рік» [1] та № 1158 «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» [3].

Так, у Постанові [3] була передбачена розробка інвестиційно-інноваційної моделі розвитку сільського господарства на базі посилення конкурентної боротьби на ринку сільськогосподарської продукції та інтеграції України у міжнародний економічний простір. Були також розраховані прогностичні обсяги та джерела фінансування, що подані в таблиці 2.

Таблиця 2.

Прогнозні обсяги та джерела фінансування, млн. грн

Джерела фінансування	Обсяги фінансування	У тому числі за роками			
		2008	2009	2010	2011-2015
Державний бюджет	120750,5	15318,9	15153,5	14550,4	75727,7
Місцеві бюджети	11,2	0,1	0,3	10,1	0,7
Інші джерела	7402,4	407,2	984,1	1028,2	4982,9
Усього	128164,1	15726,2	16137,9	155588,7	80711,3

Мабуть СВК «Прогрес» не відповідав критеріям для одержання бюджетних коштів. Це твердження базується на наступній інформації: державна підтримка підприємства сільськогосподарської сфери «СВК» різко призупинилась, починаючи з 2010 року. Так, за даними таблиці 3, яка була складена за формою № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств», якщо в 2009 році обсяг допомоги склав 321,3 млн. грн., то у 2010 році і подальше держава вже не виділяла жодних коштів на підтримку підприємства.

Аналогічна регресивна тенденція склалася і з дотаціями за рахунок ПДВ. З цього приводу спочатку треба охарактеризувати, що означені дотації формуються з двох потоків:

перший — для стимулювання виробництва (виращування) продукції рослинництва та тваринництва;

другий — щодо стимулювання переробки худоби і молока та виробництво молочних продуктів.

Саме тому інформація про розміри дотації за рахунок ПДВ показані у двох окремих таблицях. Так, інформація таблиці 3 розкриває обсяги дотацій за виробництво, а дані таблиці 3 присвячені дотаціям, які повинні бути за рахунок ПДВ за переробку худоби та молока.

Аналіз офіційної звітності конкретного суб'єкту господарювання, а саме «СВК», свідчить про невідповідність обсягів переробки та дотацій за рахунок ПДВ у тих періодах (роках), коли були надані ці дотації. Дотації за рахунок ПДВ як

за виробництво так і за переробку зовсім припинилися у 2011 році [таблиці 3 та 4]. Проте ще у 2010 році дотації з ПДВ за виробництво зменшилися майже втричі, а за переробку вони навіть збільшилися у порівнянні з 2009 роком в два рази [таблиці 3 та 4].

Треба підкреслити ще раз, що 2011 та 2012 роки повністю були позбавлені дотацій за рахунок ПДВ, тобто ні виробництво ні переробка жодним чином не стимулювалися. Перестав працювати й механізм державної підтримки. Хоча слід зауважити, що державна допомога у чистому трактуванні цього терміна, як і дотації за рахунок коштів ПДВ, слід вважати двома складовими механізму державної підтримки сільського господарства.

Навіть в тій ситуації, коли держава здійснювала підтримку і робила дотації за рахунок коштів ПДВ, то порівняльний аналіз розмірів ПДВ з розмірами дотацій показав незначну частку означених дотацій в загальній сумі нарахованого ПДВ, яка перераховувалася у державний бюджет.

У найкращий рік — 2009 р. — частка ПДВ у загальному обсязі дотацій (тобто за двома напрямками) складала 66,25%, проте вже у 2010 році частка стала вже значно меншою і склала 35,07%, а у 2011 та 2012, як вже відмічалось, дотації були відсутні [таблиця 5].

В економічно розвинених країнах за основний показник рівня підтримки сільського господарства використовується оцінка підтримки виробників. Ця методика застосовується до всіх країн — членів Організації Економічного Співробітництва

і Розвитку (ОЕСР) і останнім часом до деяких країн Центральної та Східної Європи.

Оцінка підтримки виробників (Producer Support Estimate, PSE) вимірює грошову величину здійснених в результаті заходів урядової політики трансфертів від споживачів і платників податків до сільгоспвиробників. Процентний показник PSE описує частку цих трансфертів в загальних доходах сільського господарства. Позитивна величина PSE свідчить про субсидування сільського господарства, негативна - про те, що сільське господарство є донором для інших галузей і споживачів.

Існує два джерела надання допомоги сільському господарству:

підтримка ринкових цін - передбачає надання споживачами підтримки сільському господарству шляхом покупки продуктів по більш високим цінам. Якщо в результаті підвищення цін виникають надлишки продуктів, то можливо стимулювання їх експорту за допомогою експортних субсидій, які оплачують вже не споживачі, а платники податків. Основною формою такої підтримки є бар'єри в зовнішній торгівлі у вигляді обмежень імпорту, імпорتنих тарифів, експортних субсидій. Наприклад, якщо взяти Японію, то там імпорتنі мита здаються відносно невеликими: зерно - 5,3%, м'ясо - 16,9%, м'ясні вироби - 16,1%, молочні продукти - 26,5% і т.д. Але за рахунок інших елементів зовнішньоторговельних бар'єрів ввезення імпортного продовольства дуже обмежений. Наприклад, по рису існує мито в розмірі

15%, але оптова торгівля рисом монополізована державою, і імпорт рису в країну фактично заборонений.

Бюджетні трансферти або субсидії сільському господарству - не мають прямого впливу на споживчі або ринкові ціни. Всі ці платежі можна розділити на дві групи: платежі, що відносяться до випуску і платежі, які ведуть скорочення витрат (безпосередньо або в перспективі) Це можуть бути дотації, субсидування окремих видів витрат, державні капіталовкладення, вкладення в інфраструктуру і т.д. Субсидії можуть надаватися також у вигляді податкових пільг.

У 2009 році по країнам ОЕСР валова оцінка підтримки виробників (PSE) склала 241,6 млрд. дол., що означає процентний PSE на рівні 32%. Процентний PSE по країнам ОЕСР постійно знижується, адже ще 2006-2007 роках він досягав 38%.

Заходи з підтримки виробників дозволили фермерам країнам ОЕСР отримувати за свою продукцію в середньому в 1,47 рази більше, ніж це дозволили б їм ціни світового ринку. У 2005-2006 рр.. номінальний коефіцієнт допомоги виробникам становив у середньому 1,62.

Сумарна оцінка підтримки сільського господарства (TSE) в 2009 р. склала 321,1 млрд. дол., або всього лише 1,3% від сукупного ВВП країн ОЕСР. Ще раз звертаю увагу, що в цій сумі прямі виплати з бюджетів - трохи більше половини, решта - упущена вигода споживачів. У 2006-2007 рр.. в середньому TSE дорівнював 302 млрд. дол, або 2,3% ВВП.

Таблиця 6.

Рівень підтримки сільського господарства по країнам ОЕСР у 2009 році

Показники	США	ЄС	Японія	ОЕСР
Відсотковий PSE	22,0	34,0	61,0	32,0
Номінальний коефіцієнт допомоги виробникам (NAC)	1,28	1,51	2,56	1,47
Сумарна оцінка підтримки с/г (TSE) у відсотках до ВВП	0,9	1,4	1,4	1,3

Сутність відсоткового PSE характеризується відношенням у відсотках загальної вартості трансфертів виробникам до загальної ефективної вартості продукції (фактичної виручки фермера) і розраховується за наступною формулою:

$$PSE_{\text{відс}} = \frac{100 * PSE_{\text{Валов}}}{Q * P_p * PP} \quad (1)$$

де: $PSE_{\text{валов}}$ - загальна вартість трансфертів виробникам;

Q - обсяг випуску;

P_p - внутрішня ціна реалізації у виробників;

PP - сума платежів з бюджету сільгоспвиробникам.

Показник валового PSE показує загальну вартість трансфертів виробникам. Методика його розрахунку визначається наступним чином:

$$PSE_{\text{валов}} = Q * (P_p - P_b) * PP \quad (2)$$

де: Q - обсяг випуску;

P_p - внутрішня ціна реалізації виробників;

P_b - світова ціна на кордоні;

PP - сума платежів з бюджету сільгоспвиробникам.

Слід звернути увагу, що відсотковий PSE означається не до загальної вартості продукції за внутрішньої ціною реалізації, а до дещо більшої суми (якщо сума прямих платежів з бюджету менше суми сплачених селянами податків).

Номінальний же коефіцієнт допомоги виробникам (NAC) показує відношення фактично отриманих виробником засобів до світових цін і визначається за такою формулою:

$$NAC = \frac{\text{Ціна товару на кордоні} + \text{Валовий PSE}}{\text{Ціна товару на кордоні}} \quad (3)$$

Таким чином номінальний коефіцієнт допомоги виробникам представляє собою індекс збільшення індексації цін національного товаровиробника у порівнянні зі світовими цінами.

Зміст останнього показника у таблиці 6 - сумарної оцінки підтримки виробника (TSE) - свідчить про місце та розміри (питома вага) господарств у ВВП. Даний показник розраховується за формулою:

$$TSE = NAC + GSSE + \text{Сума трансфертів з бюджету споживачам сільгосппродукції} \quad (4)$$

де: GSSE — оцінка підтримки загального сервісу.

Аналогічні дані таблиці 6 свідчать, що підтримка сільського господарства в розвинених країнах не породжує високого навантаження на ВВП. Даний показник включає ще й вартість здійснюваних за державний рахунок досліджень і розробок в області сільського господарства, утримання спеціалізованих навчальних закладів, сільськогосподарських інспекцій, інших елементів інфраструктури сільського господарства, маркетингу і реклами сільгосппродукції [4].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз результатів функціонування одного з найефективніших сільськогосподарських підприємств України показує, що треба удосконалювати механізм регулювання діяльності цих господарств і в першу чергу у напрямку вдосконалення державної підтримки за допомогою системи таких фінансових інструментаріїв, як прямих трансфертів державного бюджету через нульовий ПДВ. При цьому підтримка вітчизняного товаровиробника повинна вестись як за виробництво і вирощування сільськогосподарської продукції, так і за її переробку. Провідним напрямком безумовно залишається безпосередньо державна підтримка за рахунок бюджетних коштів.

Досвід країн ОЕСР щодо підтримки свого товаровиробника підтверджує безумовну необхідність

не тільки підтримки, але й захисту вітчизняного товаровиробника. З цього приводу в країнах ОЕСР розроблена ціла наукова система (методик та коефіцієнтів) визначення ступеню державної підтримки.

Україні ж треба в першу чергу переструктурувати загальноекономічну зовнішню політику. Мається на увазі структура експортно-імпортного потенціалу країни: зменшення долі імпорту харчової та сільськогосподарської продукції. Фінансові потоки, які витрачаються і продовжують витрачатися на придбання імпортової продукції, особливо сільськогосподарського напрямку, треба переформатувати на державну підтримку вітчизняного сільськогосподарського виробника.

Література

1. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями бюджетної політики на 2012 рік»/ інтернет-ресурс - minfin.gov.ua.
2. Постанова № 805 Кабінету Міністрів України «Про Порядок нарахування виплат і використання коштів, спрямованих для виплати дотацій сільськогосподарським товаровиробникам за продані ними переробним підприємствам м'ясо та м'ясо в живій вазі» від 12 травня 1999 р. з внесеними поправками/ інтернет-ресурс - minfin.gov.ua.
3. Постанова № 1158 Кабінету Міністрів України «Про затвердження державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19 вересня 2007 року/ інтернет-ресурс - minfin.gov.ua.
4. Кара-Мурза С. Г. «Світова підтримка сільського господарства». - 2008 р., 7 с./ інтернет-ресурс <http://skaramurza.chat.ru>.
5. Нешадін А. С. «Державні субсидії сільському господарству Заходу». -2010 р., 9 с./ інтернет-ресурс <http://agroobzor.ua>.

Гладченко Л.И., Ясинюк Т. И. О механизме государственной поддержки сельскохозяйственного производителя.

Аннотация. Были исследованы результаты функционирования одного из самых эффективных сельскохозяйственных предприятий Украины. Показано, что необходимо усовершенствовать механизм регулирования деятельности сельского хозяйства с помощью системы государственных финансовых инструментов: 1) государственной поддержки в виде прямых трансфертов с бюджетных средств; 2) дотации с бюджета через нулевой НДС.

Также исследован опыт стран ОЭСР по поддержке своего товаропроизводителя на базе изучения методики по определению степени государственной поддержки.

Рекомендовано Украине усовершенствовать структуру экспортно-импортного потенциала: уменьшение доли импорта пищевой и сельскохозяйственной продукции. Финансовые потоки, которые расходуются и продолжают расходоваться на приобретение импортной продукции, особенно сельскохозяйственного направления, необходимо переформатировать на государственную поддержку отечественного сельскохозяйственного производителя.

Ключевые слова: государственные дотации, механизм субсидирования, государственные трансферты, дотации с НДС

Gladchenko L. I., Yasinyuk T. I. Mechanism of state support for agricultural producers.

Summary. We investigated the results of the operation of one of the most efficient agricultural enterprises in Ukraine. It is shown that it is necessary to improve the mechanism of regulation of agricultural activity through a system of public financial instruments: 1) the state support in the form of direct transfers from the budget, and 2) grants from the budget over the zero VAT.

Also studied the experience of OECD countries which support their producers on the basis of the study of methods to determine the degree of state support.

Recommended to Ukraine to improve the structure of export-import potential: reduction of the share of imports of food and agricultural products. Financial flows are spent and continue to be spent on the purchase of imported goods, especially agricultural directions, it is necessary to reformat to the state support of domestic agricultural products.

Keywords: state subsidies, subsidy mechanism, government transfers, subsidies from VAT.